

Bäddarö säteri, Löt, Uppland

Ägare, brukare och bebyggelse

Göran Ulväng

2014-05-09

Innehållsförteckning

1.Inledning.....	3
2.Ägare och brukare	3
3.Godset och jordbruk.....	10
4.Bebyggelsen	11
5.Framtida forskning	16
6.Källor.....	17
BILAGA.....	18

1. Inledning

På uppdrag av nuvarande ägarna till Bäddarö säteri, Löt, Uppland, Wilhelm Reuterswärd och Eva Norrby har följande utredning om Bäddarös ägare, brukare och bebyggelse gjorts. De 16 timmar som har avsatts har fördelats på genomgångar av jordeboken, mantalslängder och husförhörslängder samt kartor och en del litteratur.

2. Ägare och brukare

Bäddarö omtalas tidigast 1286. Enligt Sigurd Rahmqvist var Bäddarö sätesgård redan under medeltiden. Kanske fanns till och med två huvudgårdar i byn, för redan under 1300-talet var byn delad mellan två ägare.¹

Under senmedeltiden delades de två gårdarna upp på sex frälsehemman. Gårdarna brukades av arrendebönder som erlade sin årliga ränta i form av arbete, varor och penningar till ägarna. I mitten av 1500-talet ägdes byn av Hans Persson (Forstenasläkten) och friherre Lars Ivarsson Fleming, som hade tre gårdar var.² Först omkring 1775 fick gårdarna samma ägare.

Säteriet

De tre gårdar som ägdes av Hans Persson blev under 1630-talet sammanslagna till en större gård för vilken ägaren Johan Yxkull fick säterifrihet. Yxkull hade fått gården genom arv; hans första maka Märta Persdotter var sondotter till Hans Persson. Säteriet ärvdes sedan av Yxkulls andra hustru Elisabeth Fleming.³

Mellan c:a 1690 och 1784 ägdes Bäddarö säteri i släkterna Wrede och Wrede-Sparre på granngården Fånö säteri. Greve Fabian Wrede förvärvade Bäddarö omkring 1690 och efter hans död ärvdes det av änkan Birgitta Cruus af Gudhem. Dottersonen greve Axel Wrede-Sparre ärvde säteriet omkring 1716 som mycket ung och innehade sedan Bäddarö i närmare 60 år. Efter hans död 1774 förvaltades gården av hans arvingar, vilka omkring 1784 sålde både Fånö och Bäddarö till Claes Rålamb.

Säteriet var under nästan hela denna period utarrenderat. Till en början var det bönder som brukade gården. En Mats Biörman/Björkman arrenderade gården i mer än 30 år fram till 1700-talets mitt. Gården drevs som ett familjejordbruk med ett par drängar och ett par pigor. Efter seklets mitt arrenderades gården ut till en högreståndsfamilj, familjen Fleming, som var avlägset släkt med den friherrliga familjen Fleming som ägde Bäddarö frälsehemman i början på 1700-talet.

¹ Rahmqvist (2010).

² Almquist (1931) s. 576.

³ Almquist (1931) s. 576.

Denna utveckling är mycket typisk. Under 1700-talets första hälft var det stor arbetskraftsbrist och svängande konjunkturer, med dålig lönsamhet som följd, och många godsägare valde då att arrendera ut till bondefamiljer som hade större uthållighet. När sedan konjunkturerna blev bättre och tillgången på arbetskraft ökade, blev det möjligt för ståndspersoner att arrendera gårdar.⁴ Sannolikt var det under denna tid som Bäddarö försågs med en ny huvudbyggnad (se nedan).

Genom förvärvet omkring 1775 av frälsegården i byn på 1,5 mantal, närmast fördubblades säteriet i storlek. Under några år arrenderades denna storgård av en löjtnant Jägerhorn.

Från slutet av 1770-talet valde ägarna att bruka Bäddarö själva, något som var mycket vanligt när efterfrågan på spannmål steg än mer.⁵ På Bäddarö bodde vid denna tid endast en rättare, en deja samt ett par drängar och pigor. I stora huset bodde en del pensionärer, bland dem den avskedade inspektoren och kammartjänaren Macklin och senare även en äldre släkting, en fröken Boij. Vid sidan av drängarna och pigorna, vars främsta uppgift var att sköta hästar, oxar och kor, fanns några torpare. Jordbruket sköttes av de tre bönderna från de underlydande gårdarna på Bodarna (0,25 mantal) och i Vreta by (0,75 mantal).

Omkring år 1784 köptes Fånö med underlydande av den förmögne Claes Rålamb och efter honom tillträdde sonen Hans Claes Rålamb som ägare. Under den Rålambska tiden effektiviserade jordbruket. Bönderna på Bodarna avhystes och jorden lades i sambruk med säteriet. Frälseböndernas dagsverken ersattes med heltidsanställda statare, gifta drängar och pigor med lön in natura.

Under Rålambs tid erhöll även frälsehemmanen i Bäddarö storgård säterifrihet. Till Fånö hörde bland annat Vallby i Löt som var en så kallad *ladugård*, en speciell form av säterifrihet som gavs gårdar i anslutning till säterier. Ladugårdar var renodlade produktionsenheter och hade inga krav på ståndsmässig bebyggelse. Denna ladugårdsrättighet transporterades på Bäddarö frälsehemman år 1801, efter Kammarkollegiets beslut.⁶

På 1830-talet, sannolikt 1834, sålde Hans Claes Rålamb Bäddarö till handelsmannen från Norrtälje, Erik Gustaf Stenberg.⁷ 1800-talets första hälft kännetecknades av konjunktursvängningar och många herrgårdar kom ut på marknaden. Det saknades inte köpare; den svenska eliten hade vi denna tid breddats och bestod till en större del av ofrälse ståndspersoner. Det berodde dels på att handel- och hantverkssektorn expanderat kraftigt, samtidigt som

⁴ Ulväng (2014) s. 94.

⁵ Ulväng (2014) s. 95.

⁶ Länsstyrelsen i Uppsala län, Landskontoret, G II ab, Jordeboken 1815.

⁷ 1834 är det år då arrendatorn Castorin flyttar in, och med honom kom även en mamsell med tre fosterbarn Stenberg, se Löt, AI:6, husförhörslängden, s.5.

den statliga förvaltningen hade utökats med fler tjänstemän som följd, dels på att adlandet i princip upphört.⁸

Bäddarö gård kom nu att ägas av en rad ståndspersoner, handelsmannen i Norrtälje Erik Gustaf Stenberg, löjtnanten Falkenberg, possessionaten Ryssvijk, kapten Dalman och sekreteraren Forsselius. Den sistnämnde ägde gården mellan 1860 och 1882 och lät bygga om huvudbyggnaden i klassicistisk stil (se nedan).

Mellan åren 1882 och 1945 ägdes Bäddarö återigen under Fånö, som vi denna tid ägdes i familjen Tamm. Gården var under denna tid utarrenderad till dels godsarrendatorer, ofta storbönder, dels till medlemmar ur familjen Tamm. I tid sammanfaller detta med en av de mesta expansiva perioderna inom svenskt jordbruk. På Bäddarö, liksom på i princip alla andra gårdar, övergick man till storskalig animalieproduktion, cirkulationsbruk och mekanisering. Åkrarna täckdikades, ängarna odlades upp till åker och nya ekonomibyggnader uppfördes.⁹

År 1945 köptes gården av friherre Bogislaw Klinsgpor, vars ättlingar äger gården idag.

Fig. 1. Ägare, brukare och boende på Bäddarö säteri, 3 mantal.

År	Typ	Namn	Källa
o1562	Ägare	Hans Pedersson (Forstenasläkten) Fyra hemma	Almquist
Ca 16?? E1608	Ägare, arv son	Per Hansson (Forstenasläkten) Fyra hemman	Almquist
e1608-f1627	Ägare, arv dotter	Märta Persdotter (Forstenasläkten) g 2) m Johan Yxkull, Fyra gårdar	Almquist
	Ägare, arv make	Johan Yxkull g 2) m Elisabeth Fleming, <i>Säteri</i>	Almquist
1688	Ägare, arv maka	Fru Elisabeth Fleming	Almquist, Karta 1688, LMV
1691-1712	Ägare, köp	President, greve Fabian Wrede, f 1641 i Peippola, d 1712. G 1672 m friherrinna Brita Cruus af Gudhem, f 1652, d 1716.	JB 1691-1714, Elgenstierna
1709-1715	Arrendator	Arrendator Per Nilsson	Mtl 1709-1715, JB 1710-1714
1712-1716	Ägare, arv hustru	Greve Fabian Wredes fru, grevinna Birgitta Cruus af Gudhem	Mtl 1715, Elgenstierna
1716-1772	Ägare, arv dotterson	Överståthållare, president, greve Axel Wrede-Sparre, f 1708, d 1772. G 1735 m Christina Margareta Augusta Törnflycht, f 1714, d 1780.	JB 1742, Elgenstierna
1721-1751	Arrendator	Arrendator Mats Biörman/Björkman	JB 1730-35, JB 1742, Mtl 1720-1750

⁸ Ulväng (2014) s. 96ff.

⁹ Ulväng (2014) s. 98.

År	Typ	Namn	Källa
1751-1753	Arrendator	Kapten Jakob Fleming, f 1695, d 1754. G m Ebba Wrede af Elimä, d 1754.	JB 1748, Mtl 1751
1753-1757	Arrendator, son	Fänrik Axel Fleming, f 1728 i Stockholm	JB 1748, Mtl 1752-1756, Löt AI:1 s 43.
1756-1761	Arrendator	Warg	JB 1756, Mtl 1757-1760
1762-1764	Arrendator	Beata Sofia Fleming, f 1726 på Ösel (syster till Axel)	Mtl 1761-1763
1765-1768	Arrendator, bror	Löjtnant Axel Fleming, f 1728 i Stockholm	Mtl 1764-1767
1768-1775	Arrendator, syster	Beata Sofia Fleming, f 1726 på Ösel	JB 1768, Mtl 1768-1774
1776-1777	Arrendator	Löjtnant Erik Johan Jägerhorn, f 1733 i Åbo g m Hedvig Mariana Bäck i Finland, f 1733 i Åbo.	JB 1777, Löt AI:1 s 68, Löt AI:2 s 67
1772-1784	Ägare	Överståthållare, president, greve Axel Wrede-Sparres arvingar	Mtl 1775-1780
1775-1786	Bodde	Inspektör, sedan kammartjänare Anders Macklin, f 1727 i Stockholm g m Eva Hybinette, f i Leufstad 1740	Löt AI:2 s Löt AI:3 s 6, Mtl 1775-1784
1784-1800	Ägare	Friherre, ståthållare Claes Rålamb, f 1750, d 1826. G 1) 1781 m Maria Sofia Rosenstierna, f 1762, d 1781. G 2) 1783 m friherrinna Charlotta Augusta Adlerfelt, f 1765, d 1791. G 3) m grevinna Ulrika Eleonora von Düben, f 1769, d 1847.	JB 1787, Mtl 1784-1800, Elgenstierna
1787-1796	Bodde	Fröken Hedvig Ulrika Boij, d 1796 (sannolikt moster till Claes Rålamb)	Löt AI:3 s 7 Löt AI:3 s 144 Löt AI:4 s 23, Mtl 1790-1795
1787-1820	Bodde	Kammarjungfru hos fröken Boij, mademoiselle Catharina Stockenström, f 1753 i Bettna	Löt AI:3 s 7 Löt AI:3 s 144 Löt AI:4 s 23, Mtl 1790-1820
1805-1834?	Ägare, son	Kammarherre friherre Claes Hans Rålamb, f 1784 i Löt, d 1867. G 1811 m Sofia Magdalena Westerberg, f 1794 i Stockholm, d 1864.	Tham 1850, Mtl 1805-1825, Elgenstierna
1809-1810	Bodde	Brukspatron Gabriel Sevallius, f 1735, d 1809. G m Maria Magdalena Strandberg, f 1749 i Nora, d 1810	Löt AI:4 s 123
1826-1828	Bodde?	Kamrerare Per Philip Troust?, f 1774 i Paris, g m Maja Ulrika Wallmo, f 1791 i Västerfors?	Löt AI:6 s 4

År	Typ	Namn	Källa
1831-1833	Bodde	Änkefru Anna Christina Markén, f 1759 i Stockholm.	Löt AI:6 s 5
1834?-1840	Ägare	Handelsman Erik Gustaf Stenberg g m Sofia Eleonora Lindqvist, Norrtälje.	Gränsbestämning 1838, LMV Köpebrev 1839
1834-1839	Arrendator	Handlande Carl Johan Castorin, f 1796 i Uppsala	Löt AI:6 s 5, Löt AI:7 s 3
1840-1846	Ägare	Löjtnant, friherre Carl Falkenberg, f 1796 i Bellefors g m Christina Moselius, f 1799 i Örebro	Köpebrev 1839, Löt AI:7 s 8, Löt AI:8 s 3
1846-1858	Ägare	Possessionat Gert Vilhelm Rysswik, f 1821 i Stockholm. G m Betty Carolina Glosemeyer f 1827 i Stockholm (Hennes bröder ägde Torslunda säteri, Fröslunda)	Lagfart 1846, Löt AI:9 s 1, och s 107, Tham 1850
1858-1860	Ägare	Kapten Johan Gustaf Georg Dalman, f 1804 i Visselfjärda. G m Margareta Helena Lovisa Augusta von Horn, f 1812 i Lillkyrka	Löt AI:9 s 115, Elgenstierna
1860-1882	Ägare	Kungl. Sekreterare Johan Alfred Forsselius, f 1828 i Ving. G 1861 m Nanna Borell, f 1840 i Nikolai, Stockholm, d 1869.	Löt AI:10 s 1, Löt AI:11, s 1 och 121, mtl 1863
1882-1907	Ägare	Bruksägare Hugo Petrus Percival Tamm, f 1840 i Foss, d 1907. G 1) 1868 m Terese Antoinette Lizinka af Ugglas, f 1844, d 1881. G 2) 1884 m Maria Charlotta Unonius, f 1852 i Chicago.	Löt AI:12 s 1, Elgenstierna
1885-1914	Arrendator	Inspektör Johan Ludvig Hanssen, f 1848 i Danmark. G 1885 m Emma Serafia Salvin, f 1854 i Västervik	Löt AI:12 s 1 och 117, AI:13 s 1, AIIa:1 s 1, AIIa:2, s 1
1907-ca1926	Ägare	Bruksägare Hugo Tamms arvingar: Fånö gods Intressenter.	Löt AIIa:2, s 1
1915-1920	Arrendator	Karl Sebastian Hugosson Tamm, f 1889 i Löt.	Löt AIIa:2, s 1
1920-1920	Arrendator	Arrendator Karl Alfred Karlén, f 1863 i Västra Lerum, d 1920. G 1897 m Alma Beata Florell, f 1859 i Stengårdshult	Löt AIIa:2, s 1
1921-1927	Arrendator	Arrendator Karl Emil Eriksson, f 1877 i Litslena. G 1902 m Sigrid Charlotta Olsson, f 1877 i Boglösa.	Löt AIIa:3 s 2
1927-1932	Arrendator	Ryttmästare Nils Erik Hugosson Tamm, f 1893 i Jakob, Stockholm. G m Lilly Josefina Elisabeth von Seth, f 1900 i Kärda	Löt AIIa:3 s 2, Elgenstierna
ca1926-1945	Ägare	Anna Tamm-Liedberg, Fånö	Arrendekontrakt 1926, Gods och Gårdar 1938

År	Typ	Namn	Källa
1932-1947	Arrendator	Godsarrendator Per Fredrik Fredriksson, f 1899 i Kungsåra. G 2) 1934 m Märta Johanna Persson, f 1907 i Öved.	Gods och Gårdar 1938, Mtl 1941, Fånöarkivet
1945-	Ägare	Friherre Bogislaw Klingspor	SvBebygg 1947

JB=jordebok, LMV=karta i lantmäteriverket, Mtl=mantalslängd, Löt AI och AII=husförhörslängd.

Frälsegården

Lars Ivarsson Flemings tre hemman på sammanlagt tre mantal ärvdes av hans dotter Elin Fleming med make Claes Bielke af Åkerö, en av rikets högsta ämbetsmän och storgodsägare i Uppland. Hans arvingar sålde omkring 1630 gårdarna till landshövding Jesper Andersson Cruus af Edeby med maka Ingeborg Ryning. Deras dotter Ebba Cruus af Edeby lät slå samman de tre gårdarna till en stor, för vilken hon fick säterifrihet på 1670-talet.¹⁰

Någon ståndsmässig bebyggelse som kunde motsvara säterifriheten verkar dock inte ha uppförts. Gården förlorades sin säteristatus vid reduktionen¹¹ och på en karta från år 1688 är gården utmärkt som bondgård.

Gården ärvdes av en systerdotter till Ebba, friherrinnan Elsa Ebba Fleming af Lais och sedan av hennes bror, assessorn, friherre Axel Fleming af Lais. Hans barn och barnbarn ärvde gården och sålde den sedan på 1740-talet. Gården var under hela den här tiden utarrenderad till bönder och den var tidvis uppdelad i både två och tre brukningsenheter.

Mot mitten av 1700-talet, när konjunkturerna blev bättre, köptes gården av hovsekreteraren Hans Torstensson på Granebergs säteri i Litslena. Under hans tid omvärderades gårdens skattekraft på så sätt att de tre mantalen omförmedlades till 1,5 mantal.¹²

Fram till 1770-talet ägdes och brukades gården av ett stort antal ståndspersoner, bland andra greve C G Liewen, överstelöjtnant von Köningsfelt, kapten Adolf Klingspor, sekreterare Wallenstråle och kapten Christiernin. Någon gång under denna tid uppfördes en herrgårdsbebyggelse, mest sannolikt av Köningsfelt.

På 1770-talet köptes gården av Wrede-Sparres arvingar på säteriet och slogs samman med säteriet.

¹⁰ Almquist (1931) s. 576.

¹¹ Almquist (1931) s. 576.

¹² Karta 1749, LMV, Länsstyrelsen, Landskontoret, G IIab, jordeboken 1756.

Fig. 2. Bäckarö frälse, tre hemman om 3 mantal, 1749 omförmedlat till 1½ mantal = Norra Bäckarö.

År	Typ	Namn	Källa
o1562	Ägare	Friherre Lars Ivarsson Fleming (tre gårdar)	Almquist
-1599	Ägare, arv dotter	Elin Fleming, g m ståthållare, friherre Claes Bielke af Åkerö, (tre gårdar)	Almquist
1599-1607	Ägare, indragning	Kronan	Almquist
1607-	Ägare	Claes Bielkes barn (tre gårdar)	Almquist
o1631-1647	Ägare (köp?)	Landshövding Jesper Andersson Cruus af Edeby g m Ingeborg Ryning (tre gårdar)	Almquist
1647-1671	Ägare, arv maka	Ingeborg Ryning (tre gårdar)	Almquist
1671-1698	Ägare, arv dotter	Ebba Cruus af Edeby, <i>Säteri c:a 1670-1681</i> , gårdarna sammanslagna till en. Bondgård 1688.	Karta 1688, LMV, JB 1691-1693, JB 1710-1714
1698-	Ägare, arv systerdotter	Friherrinna Elsa Ebba Fleming af Lais g m hovmarskalk Peder Bagge af Berga	Elgenstierna
c1708-c1714	Ägare, bror	Assessor, friherre Axel Fleming af Lais g m Elsa Elisabeth Banér	JB 1708-14
1710	Arrendator	1/2-brukare Johan Johansson	Mtl 1709
1710-1714	Arrendator	1/2-brukare Johan Johanssons änka	JB 1710-14
1716-1725	Arrendator	Jöran Ersson	Mtl 1715-1724
c1730-c1735	Ägare	Assessor, friherre Axel Flemings af Lais arvingar (sonen Erik, d 1738, dotter Ulrika Eleonora, d ????, med barn)	JB 1730-35
1730-1731	Arrendator	Jan Nilsson	JB 1730-35
1732	Arrendator	Jan Nilsson och Anders Persson	JB 1730-35
1733	Arrendator	Jan Nilsson, Anders Persson och Erik Andersson	JB 1730-35
1734-1735	Arrendator	Jan Nilsson och Anders Persson	JB 1730-35
1736-1742	Arrendator	Anders Persson och Per Andersson	Mtl 1735-41
1746	Arrendator	Jan Ersson, Kerstin Nilsson och Per Andersson	Mtl 1745
1748-1752	Ägare	Hovsekreterare Hans Torstensson, Granebergs säteri <i>Herrgård</i>	JB 1748, Karta 1749, LMV. Mtl 1747-51
1753	Ägare?	Kapten Duvall?	Mtl 1752
1755	Ägare?	Greve C G Lieven	Mtl 1754
1756-1763	Ägare	Överstelöjtnant von Köningsfelt	JB 1756, Mtl 1755-62
1764-1765	Ägare?	Kapten Adolf Klingspor	Mtl 1763-64

År	Typ	Namn	Källa
1765-1768	Ägare	Kungl. Sekreterare Fredrik Ulrik Wallenstråle g m Märta Silfverstedt	Storskifte 1765, LMV, Mtl 1766-67 Elgenstierna
1766	Arrendator	Major Ernst von Post (hade svåger f Silfverstedt, en bror ägde Stora Bärby säteri i Giresta)	Mtl 1765
1769-1770	Arrendator	Carl Gustaf Hallman	JB 1768, Mtl 1768-69
O1769-o1772	Ägare?	Kapten i rysk tjänst Erik Christiernin, f 1746 i Stockholm	Löt AI:1 s 69, Mtl 1770
1772	Arrendator?	Inspektör Olof Utter	Mtl 1771
1773-1774	Ägare?	Handelsman Johan Lund	Mtl 1772-73
1775-1784	Ägare	Överståthållare, president, greve Axel Wrede-Sparres arvingar. <i>Gården slogs samman med säteriet.</i>	Mtl 1774-1780

JB=jordebok, LMV=karta i lantmäteriverket, Mtl=mantalslängd, Löt AI och AII=husförhörslängd.

3.Godset och jordbruk

Under Bäddarö säteri fanns ett gods bestående av några frälsegårdar, vars bönder gjorde dagsverken på säteriet. Under 1700-talet utgjordes det av gårdar i Bäddarös närhet, dels i Bodarna (0,5 mantal), dels i Wreta by, (0,75 mantal). Under 1800-talet tillfördes byn Pollista i Häggeby socken (1,5 mantal). I samband med att Tamm köpte Bäddarö överfördes Pollista till den herrgård Tamm skapade i Håbo, Nyckelby gård.

4. Bebyggelsen

1688 års karta

Av 1688 års karta framgår tydligt de två gårdarnas belägenhet på bytomten. I norr låg frälsegården med sin bondgårdsbebyggelse.

Säteriet i söder hade en mer påkostad bebyggelse med en huvudbyggnad med en stor mangård framför sig. I nuläget vet vi inte något om huvudbyggnadens utseende, men om den var tillkommen på 1630-talet bör den ha varit timrad i en eller två våningar under ett brant sadeltak, och haft rödfärgade väggar.

Kring mangården, men inte utmärkta på kartan, låg kök, bagarstuga, svinhus, stall och förvaringsbodas, alla timrade under torv- eller bräntak. En trädgård var placerad strax bredvid. Humlegården låg på andra sidan, upp emot frälsegården.

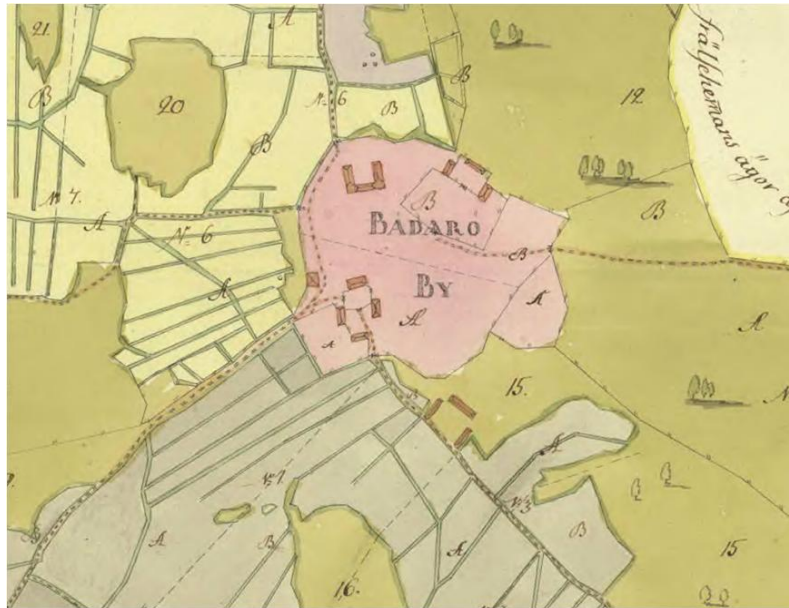
Ladugården med dess fähus, stall och lador låg c:a 200 meter söderut, vid ett större impediment. Det var mycket vanligt att man i samband med säteribildningen skiljde mangård och ladugård åt, för att på så sätt öka distansen mellan produktion och herrskap. Här valde man att flytta ladugården, som på så sätt också hamnade mer centralt i åkermarken.

1749 års karta (frälsegårdens omförmedling till 1,5 mantal)

Vid 1700-talets mitt hade även frälsegården fått en mer ståndsmässig bebyggelse. På den kvadratiske mangården fanns en huvudbyggnad, två flyglar och ett portluder, varigenom man körde in på mangården. Ladugården hade förlagts söder om mangården.

Säteriets bebyggelse är inte utritad, men mangård, trädgård och ladugård låg i samma läge som år 1688.

1765 års karta (storskifte)

På denna karta framgår tydligt att Bädarö bestod av två herrgårdar. I norr frälsegården, ägd av sekreterare Wallenstråle, med en huvudbyggnad omgiven av två flyglar och med en trädgård framför.

Säteriets hade en liknande bebyggelse med huvudbyggnad, flyglar samt en byggnad mitt emot huvudbyggnaden, sannolikt bestående av några bodar och/eller stall. Trädgården låg som förut söder om mangården. Den stora förändringen sedan 1749 är att ladugården flyttats från sitt läge i söder till ett nytt i öster. Orsaken kan vi bara spekulera i. I det expanderande jordbruket krävdes allt större ekonomibyggnader och möjligen ansåg man att platsen vid impedimentet var för trång, eftersom man hade tvingast bygga på åkermark där. En alternativ förklaring är att de båda gårdarna skiftat jorden inom sig för att slippa ägoblandningen, och att ladugården därför flyttats för att hamna mer centralt i säteriets halva.

Per Lundgren på Upplandsmuseet, som har gjort vissa bebyggelsehistoriska undersökningar av dagens huvudbyggnad, har konstaterat att husets centrala del uppfördes någon gång under 1700-talets andra hälft. Den var fem fönsteraxlar lång under sadeltak och var försedd med en slät brädpanel som var målad i pärlgrått.

1846 års karta (laga skifte)

Vid laga skiftet ägdes Bäddarö av possessionaten Gert Vilhelm Rysswik. Gården hade sålts från Fånö på 1830-talet och var inte längre en utgård i ett godscomplex, utan en självständig herrgård.

Vid 1800-talets mitt hade de båda gårdarna varit sammanslagna till en storgård sedan 1770-talet och dessutom hade några av de underlydande frälsegårdarna avhysts och brukades nu tillsammans med herrgården.

Allt sedan 1770-talet drevs gården med anställda på stat, istället för med de underlydande frälsegårdarnas arrendebönder. Till en början var det så kallade statorpare och dessa var sannolikt bosatta i torpstugor eller på frälsegårdarna. Först senare, under 1800-talet, blev det vanligt att bygga särskilda arbetarbostäder på herrgårdarna.

På 1846 års karta ser vi huvudbyggnad med flyglar och park, samt en stor ladugård med många fähus och lador. Ladugårdens byggnader hyste nu djur, foder och spannmål från en mångdubbelt stor åker- och ängsareal. På platsen för Norra Bäddarö, den forna frälsegården, låg nu bostäder för de anställda. Sannolikt användes till en början den gamla herrgårdsbyggnaden, men den ersattes senare av en annan. Notera att platsen ännu 1846 bär tydliga spår av herrgårdstiden. Symmetrin är framträdande med infartsvägen som löper rakt

emot bostaden, resterna av trädgården och så de två paviljongerna. Kvar i trädgården låg även en rud-damm.

Huvudbyggnaden på Bäddarö säteri idag. Foto: Per Lundgren, Upplandsmuseet.

Vid 1800-talets mitt byggdes huvudbyggnaden om. Decennierna efter 1850 var goda år för lantbrukare och många herrgårdar byggdes om eller till på 1850- och 60-talen. Byggherre var sannolikt sekreterare Forsselius som hade tillträtt som ägare 1860. Huset förlängdes med fyra fönsteraxlar och fick en mer klassicistisk utformning med slät höga fönsteröverstycken.

5.Framtida forskning

Det finns goda möjligheter att hitta betydligt mer material om Bäddarös historia och bebyggelse. Kvar att undersöka finns till exempel Fånö-arkivets handlingar om Bäddarö. I detta arkiv finns bland annat ett rikt källmaterial från framförallt perioden 1882 till 1945. Bäddarö synades varje gång den bytte arrendator och varje gång upprättades ett syneprotokoll som i detalj beskrev husens utseende och kondition. Här finns också räkenskaper och en del ritningar som berör gårdens byggnader.

När det gäller gårdens äldre historia så får man i första hand vända sig till de offentliga arkiven. Uppgifter om köp, arv och försäljningar finns i häradsrättens arkiv, där lagfarter och köpebrev finns bevarade. I häradsrättens arkiv kan det även finnas synehandlingar som beskriver gårdarnas bebyggelse under 1600- och 1700-talet.

6.Källor

Otryckta källor

Erikson, Marja och Lundgren, Per: Power Point-föreläsning.
Lundgren, Per: Kartöverlägg över Bäddarö, Upplandsmuseet.

Landsarkivet i Uppsala (ULA)

Löts församlingsarkiv

A I: Husförhörslängden

Länsstyrelsen i Uppsala län, Landskontoret

E Ic Verifikationer 1736-1782
E III Mantalslängder 1695-1735, 1783-1816
G IIaa Jordeböcker 1690 - 1825

Enskilda arkiv, Fånöarkivet

Ia:1, Fånö gårds förvaltning, allmänna handlingar 1700-1940.
Ia:2, Fånö gårds förvaltning, allmänna handlingar 1783-1949.
II:5, Underlydande gårdar

Lantmäteriverket (LMV)

Kartor 1688, 1749, 1765 och 1846.

Litteratur

Almquist, Johan Axel (1931): *Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden. Stockholm och Uppsala län.*
Elgenstierna, Gustaf (1925-1936) Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser.
Rahmqvist, Sigurd (2010): Det medeltida Sverige 1:9 Uppland, Fjädrundaland: Trögd (Sigurd Rahmqvist) Uppsala.
Rosenberg (1882-83): *Geografiskt-statistiskt handlexikon öfver Sverige.*
Tham, Wilhelm (1850): *Beskrifning öfver Uppsala län*
Ulväng, Göran (2014): Godsägarens dilemma – att bruka själv eller arrendera ut. *Att bruka med inte äga. Arrende och annan nyttjanderätt till mark i svensk jordbruk från medeltid till idag*, red. Anders Wästfelt.

BILAGA

Anställda på Bäddarö

Säteriet

1709	Arrendator Per Nilsson	1 dräng, 1 piga
1715	Greve Fabian Wredes fru, grevinna Birgitta Cruus	
1715	Per Nilson	1 dräng
1720	Mats Biörman	1 dräng, 1 piga
1724	Mats Biörman	1 dräng, 2 pigor
1730	Mats Biörman	2 drängar, 2 pigor
1735	Mats Biörman	2 drängar, 3 pigor, Klockaren
1742	Arrendator Mats Biörman	2 drängar, 3 pigor
1745	Mats broman	2 dr, 2 pig
1750	Arrendator Mats Biörkman	1 dräng, 3 pigor
1751	Kapten , friherre jakob fleming	5 dr, 4 pig
1752-1756	Löjtnant Fleming	Betjänt, husjungfru, 5 drängar, 7 pigor
1757-1760	Arrendator Varg	Husjungfru, 3 drängar, 6 pigor
1761-1763	Fröken Beata sofia fleming	Husjungfru, 3 dr, 4 pig
1764-1767	Löjtnant, friherre axel Fleming	Husjungfru, 2 drängar, 5 pigor, skomakare
1768-1774	Fröken Beata sofia Fleming	Systemsoner goes, informator, husjungfru, 3 dr, 4 pig, inhyses
1775	Överståthållare, president, greve Axel Wrede-Sparres arvingar	Inspektör Anders Maklin, husjungfru Maja Lindström, Rättare, 5 drängar, 6 pigor
1780	Överståthållare, president, greve Axel Wrede-Sparres arvingar	Rättare med hustru deja, piga, fiskare, 2 drängar, 1 änka, avskedade kammartjänare Maklin
1784	Friherre, hovstallmästare Claes Rålams folk	Fogde med hustru deja, 2 drängar, 1 dränghustru, kammartjänare Maklin, fiskare Lundberg, 4 torpare?
1790	Friherre, hovstallmästare Claes Rålams folk	Rättare, 2 drängar, Fröken Ulrika Boij, dess jungfru Cajsa Stockenström, 1 dräng, 1 piga, 3 statorpare, 2 tegeldrängar, fiskare
1795	Friherre, ståthållare Claes Rålams folk	Rättare, 2 drängar, Sandberg, fröken Ulrika Boij, kammarjungfru Stockenström, 1 stator m hustru, piga, änkefru, fiskare, 6 statorpare, Slamstaka?
1800	Friherre, ståthållare Claes Rålams folk	Rättare, 2 drängar, jungfru Stockenström, Brandt, fiskare, 5 statorpare m hustrur, 1 torpare

1805	Herr kammarherre friherre Rålambs folk	Rättare, 2 drängar, 5 statare m hustru, fiskare, 1 änka, Brandts änka
1810	Herr kammarherre friherre Rålambs folk	Fogde, 5 statare m hustrur, 1 dränghustru, jungfru stockenström, fiskare, Sevalli sterbhus
1815	Herr kammarherre friherre Rålambs folk	Fogde, 5 statare m hustrur, 2 stathustrur, jungfru Stockenström, fiskare
1820	Herr kammarherre friherre Rålambs folk	5 statdrängar m hustrur, jungfru stockenström, änkor

Frälsegården

1709	Hälftenbrukare Johan Johansson	1 dräng, 2 pigor, Klockare
1715	Jöran Ersson	1 dräng, 1 piga, Klockaren
1720	Jöran Ersson	1 dräng, 2 pigor, Klockaren
1724	Jöran Ersson	2 drängar, 2 pigor, Klockaren
1730	Cornett von Heissens? Betjänter	1 dräng, 1 piga
1735	Anders Persson och Per Andersson	
1741	Anders Persson och Per Andersson	2 pig + 1 dr o 1 pig
1745	Jan ersson, kerstin nilsson, per andersson	
1747	Brukas under graneberg	
1748-1751	Hovsekreterare Torstensson	Husjungfru, 4 drängar, 4 pigor, Klockare
1752	Kapten duveen?	
1754	Greve c g lieven	2 dr, 3 pig
1755	Major von Köningsfelt	2 drängar, 2 pigor
1761-1762	Överstelöjtnant Königsfeldt	Kusk, 1 dräng, 4 pigor
1763-1764	Kapten Adolf Klingspor	Fogde, husjungfru, 2 dr, 5 pig
1765	Major Ernst von Post	Fogde, deja, 2 pigor, 4 torpare
1766-1767	Sekreterare herr Wallenstråle	Fogde, deja, 1 dr, 2 pig
1768-1769	Arrendator carl gustaf hallman	1dr, 2 pig, jungfru, informator
1770	Kapten i rysk tjänst erik christiernin	4 dr, 4 pig, 2 dränghustru, snickare, husjugfru,
1771	Inspektör Olof Utter	4 dr, 2 pig, 1 dränghustru
1772-1773	Handelsman johan lund + jan olsson	2dr, 3 pig,
1774	Brukas under säteriet	
1775	Sammanlagen m säteriet	